

Príbehy vrchov

Príbehy vrchov

Marián Grebáč

Kniha vyšla s podporou nadácie Geoinfo Slovakia.

Príbehy vrchov

1. vydanie, 2018

© Autor: Marián Grebáč

Editor: Daniel Kollár

© Fotografie: Ján Lacika (21), Tomáš Trstenský (3) a Marián Grebáč (2)

Dizajn a typografia: Marianna Lázničková

Jazyková úprava: Marta Bábiková

Tlač: Kasico, a. s., Bratislava

Akéoľvek, hoci aj čiastočné použitie diela je dovolené len s písomným súhlasom vydavateľstva DAJAMA.

© RNDr. Daniel Kollár - DAJAMA, Ľubľanská 2, 831 02 Bratislava

tel.: +421 (2) 446 317 02, info@dajama.sk, www.dajama.sk

Vydalo vydavateľstvo DAJAMA ako svoju 304. publikáciu.

ISBN 978-80-8136-090-9

Na úvod

Aj vrchy majú svoje príbehy. Spočiatku síce mlčali a svoje príbehy začali rozprávať až potom, keď sa pod nimi usídlil človek. Začal postupne a čoraz výraznejšie meniť podobu vrchov. V hustých nepriestupných lesoch vznikali holiny, šlôgy, rúbaniská, žiaroviská, pálenice a na nich lazy, kopanice. Človek kopal, kutal, hĺbil šachty do vnútra vrchov. Hľadal poklady v útrobach zeme. Neskôr pásol svoje ovečky a jalovičky na vysokých hôlnych chrbtoch hôr. Menil podobu vrchov a vrchy menili jeho podobu na svoj obraz. Tvarovali charakter vrchárov, ktorí si v ťažkom každodennom zápase postupne vytvárali k svojej drsnej krajine vrúcny vzťah. Začali spievať piesne o svojich rodných kopcoch, rozprávali počas dlhých zimných večerov povesti o drakoch a černokňažníkoch, ktorí vtedy žili v ich horách. A napokon prišli na rad majstri rozprávači, ktorí strhujúco a vzrušujúco opisovali svoje milované vrchy, vršky, kopce a hory. Tak vznikol genius loci krajiny, ktorý sa stal posvätným dedičstvom otcov a koreňovou sústavou národa.

Ten tajomný proces vzájomného ovplyvňovania človeka a krajiny vyvolal vo mne silný popud preskúmať ducha miesta tých vrchov, ktoré inšpirovali našu národnú literatúru, vybrať sa podľa nej na miesta deja románov, poviedok, povestí, básní, aby som porovnal, čo sa zmenilo od čias ich vzniku, alebo naopak, čo pretrvalo bez zmien, čo sa zachovalo. A pretože som už štyridsaťpäť rokov rozhlasový redaktor, je pochopiteľné, že som to urobil pre rozhlas.

Všetky tieto reportáže majú svoju zvukovú podobu. V čase, keď dvadsaťpäť z nich upravujem na knižné vydanie, vysielala sa 97. časť cyklu Genius loci - túry podľa literatúry.

Vyberať si vysokohorské túry podľa krásnej literatúry je o to zaujímavejšie, že už pri príprave začnete krajinu vnímať komplexnejšie, úplnejšie. Váš vzťah sa stane hlbším, trvácnejším, úprimnejším.

„Tam vo vrchoch, vysoko,“ aby som citoval slová Mila Urbana z úvodu k poviedke *Nie!*, „vo vrchoch, kde je blízko k belasej oblohe, ale, žiaľ, ďaleko od úrodnej zeme, tam, kde je začiatok vody a koniec chleba, majú ľudia málo na majetku, ale veľa na cti, ako to už obyčajne býva, keď sa človek po celý život Bohu do očí díva.“

Podže, pozrieme sa do očí božích.

Marián Grebáč

Babia hora

Na Babiu horu ma priviedli dve lásky, vrúcny vzťah k tejto nádhernej hore a pokorný obdiv k dielu Mila Urbana s jeho naliehavým čarom. Preto som sa sem vybral v krátkom čase už po tretí raz. Teraz však pôjdem na Babiu horu cestou, ktorou som ešte nikdy nešiel. V minulosti sa totiž nedalo legálne prejsť cez štátnu hranicu na hociktorom mieste a po poľskom území pokračovať vo výstupe na vrchol Babej hory. Dnes je to už možné.

Pôjdem teda na Babiu horu podľa novely Mila Urbana *Jašek Kutliak spod Bučinky*. Moja cesta povedie popri dvoch hájovniach – Hviezdoslavovej, pôvodne Urbanovej, a popri Kutliakovej. Hrdina poviedky i jej autor žili v tomto horskom prostredí mohutnej Babej hory. Milo Urban z jednej strany, dnes slovenskej, Kutliak z druhej, dnes poľskej. Nejdem sám, sprevádza ma môj syn Marián, ktorému chcem čosi na patričnom mieste povedať.

Vystúpili sme do sedla Pod Palkočom. Nebudem opisovať cestu cez Hviezdoslavovu aleju popri hájovni na Rovniach, ani cestu chodníkom ponad Rabčické bory a lúky popod horu až sem na slovensko-poľské hranice. Tento chodník označený modrou turistickou značkou by ste márne hľadali na starších mapách.

Stojíme na hranici, ktorá vedie po hrebeni južnej rázsochy Babej hory. Čaká nás klesanie k hájovni nad Prívarovkou, kde pôsobil svojho času mocný, ale mäkký Jašek Kutliak.

Nová hranica zrodila ďalších pašerákov, ktorých tu vždy bolo dosť, akurát sa k nim priblížila. Možno práve po tomto chodníčku sa opatrne zakrádali, aby ušli pozornosti českých financov, ktorí tu na nich strieľali. Často sa tu strieľalo a často aj umieralo. Cez hranicu chodievali kradnúť a lupiť aj novodobí zbojníci. Strieľalo sa tu z nemeckých i ruských pušiek, boli tu aj partizánske bunkre. Aj pytlíaci tu mali vychodené chodníčky. Tieto tmavé lesy zatajujú veľa krutých príbehov, mnoho neznámych obetí je tu pochovaných.

Schádzame do údolia, nad horný koniec Veľkej Lipnice, nad Prívarovku. Pravdepodobne tu kedysi stála horáreň Jaška Kutliaka. Aký bol Jašek? Ako vyzeral?

Jašek Kutliak bol chlapisko: vysoký, mocný ani buk. Úzky horský chodník sa triasol pod jeho strunistým krokom. Keď zaujúkal, v štyroch dolinách sa mu ozvalo.

A nebolo – nebolo strelca nad neho!

Keď priložil pušku k lícu, keď výstrel zadunel ponad šíre hory, cválajúci jeleň sa vzopäl, zaryčal, vyvalil krvou podbehnuté oči, i padal sťa balvan dolu strmým svahom.

Kutliak sa usmial. Oči mu svietili radosťou, vzrušením. Ale keď videl dokonávajúce zviera, ranu, krv – zosmutnel. Lúto mu bolo, že ho zabil.

Zajaca zložil v najrýchlejšom behu, zostrelil kaňu, keď sa vznášala medzi plávými oblakmi ako tmavá bodka, sluku na súmraku trafil ako nič. Taký on bol strelec. Nemal páru. Ale srnu... Jednu jedínú zastrelil, a ešte i nad tou sa tvrdo zaprisahal, že na srnu už nikdy nezdvihne pušku.

Útľe zvieratko s jemným pyštekcom, s veľkými tmavými očami a vyplazeným červeným jazyčkom mu prichodilo ako jeho Hanka. Tak isto upieralo naňho zmútený zrak, ako keď mu Hanka hladila plavé vlasy a potichu vravela:

„Jašíčko, Jaško môj...“

Jašek dlho stál nad srnou. Pozeral, ako jej červená krv vymoká z boku, ako srniatko prosebne hľadá naňho. Jašíčko, Jaško... Taký mal pocit, že to Hanka – že ona upiera naňho tmavobelásy pohľad a volá:

„Počkaj, Jašo, čo si spravil!“

On si vtedy kľakol k zabitej srne. Zdvihol dva prsty dohora. Tam sa zaprisahal, že srnu už nikdy nezabije.

Ani nezabil.

Milo Urban v autobiografickej *Zelenej krvi* spomína, že svák Kutliak, hájnik nad Prívarovkou, bol ich ľavý sused. Babohorské hájovne ležali pri lesnej ceste, ktorá viedla z Polhory pravdepodobne až do Hornej Zubrice. Urbanova bola na Rovniach a Kutliakova nad Prívarovkou.

Prívarovku som našiel ako Przywarowku, hornú časť Velkej Lipnice v Poľsku. Treba pripomenúť, že v tých časoch bola súčasťou nášho územia spolu s celým južným úbočím Babej hory. Hájovňa nad Prívarovkou existuje dodnes. Od čias Schengenu môžeme aj my Slováci využívať poľskú zelenú turistickú trasu vedúcu na vrchol Babej hory. Od Hviezdoslavovej hájovne nás k nej privedie modrá značka.

Ale kde je Bučinka? Urbanova poviedka sa volá *Jašek Kutliak spod Bučinky*. Najbližšia Bučinka je ďaleko, až pri Sihelnom. Hľadám Bučinku na našej i na poľskej turistickej mape. Najbližšie k týmto miestam je Bukovský grúň, ale ani ten nepripadá do úvahy, lebo bližšie k Prívarovke je ešte 1 350 metrov vysoký vrch, volá sa však Jedľa. Nad bývalou Kutliakovou hájovňou sa týči síce jeden vyše tisícmetrový bezmenný vrch, ktorý by som rád pomenoval Bučinkou, ale nemôžem to dokázať. Napokon zistím, že tento vrch má meno. Volá sa Prípor. To znamená opora.

O čo sa mám oprieť pri hľadaní? Kde môže byť Bučinka? Pátram ďalej. Autor má právo vymyslieť si nielen príbeh, ale aj prostredie, v ktorom sa odohráva. Jedno je však isté. Bučinka tu na Babej hore musela byť. Milo Urban ju spomína častejšie aj vo svojej životopisnej knihe *Zelená krv*. Rabíččania ju po prvej svetovej vojne nezmyselne a protizákonne vytínali. Boli aj obžalovaní a súdení na Okresnom súde v Námestove. Hľadám aj na poľských internetových stránkach a napokon sa mi tam podarí nájsť rukou načrtnutú mapku a na nej stratenú, zabudnutú Bučinku. Nie je ďaleko. Len 400 až 500 metrov od štátnej hranice a na hranici Babiagorskeho parku narodowego, čiže asi vo výške 1 200 metrov. Kúsok vľavo od zelenej značky, nad minerálnym prameňom Smrdiaca voda.

Nachádzame sa pri hájovni nad Prívarovkou. Prívarovka tvorí horný koniec Velkej Lipnice. Táto hornoravská goralská obec môže byť aj pôvodným bydliskom nášho Grebáčovského rodu, lebo medzi jej prvými obyvateľmi je aj istý Grebič. Tento údaj pochádza z roku 1640. Ale nemám tieto korene ani zistené, ani potvrdené. Blízkosť k Námestovu, Jasenici, Vavrečke a Veselému, kde sa naše rodové meno vyskytuje, však naznačuje, že táto možnosť je celkom reálna. Toto som chcel povedať svojmu synovi, aby vedel, kde máme korene.

Velká Lipnica do konca prvej svetovej vojny patrila Rakúsko-Uhorsku. Do roku 1923 prechodne patrila Československu, následne ju však pričlenili k Poľsku. V rokoch 1939 až 1945 po rozpade Poľska obec pripadla Slovenskej republike, no po druhej svetovej vojne prešla opätovne pod správu Poľska. Milo Urban v *Zelenej krvi* spomína, že po „...lesnej ceste, od Polhory počnúc až kamsi po sváka Kutliaka nad Prívarovkou, začali patrolovať financi, vari napospol Česi. Niekdajšia viac-menej abstraktná rakúsko-uhorská hranica sa premenila na skutočnú štátnu hranicu medzi Československom a obnoveným Poľskom“.

Tak ako to vlastne bolo? V roku 1920 pripadlo 14 oravských obcí Poľsku. Ale až v nasledujúcich dvoch rokoch sa robilo vymeriavanie hraníc. Horná časť Velkej Lipnice ostala Československu, v budove školy v osade Prívarovka bola zriadená strážnica pre československých pohraničníkov. V roku 1922 však pričlenili Poľsku tri štvrtiny Babej hory. Nám zostala len štvrtina.

Milo Urban mal osemnásť rokov, keď napísal novelu *Jašek Kutliak spod Bučinky*. Po čase ju považoval za naivnučku, ale treba povedať, že rovnako kritický bol aj k viacerým ďalším. Literárny historik a kritik Andrej Mráz však upozornil, že v jeho poviedkach už badať osobitú a vyspelé umenie postihovať citové a myšlienkové „rozlohy“ človeka a stvárňovať ich v monumentálnych podobách.

Jaškovi Kutliakovi nebolo ľahko.

„Tak čo, chlape? Neoženíš sa?“ dobiedzala tetka, keď ju ide pozrieť.

Tak isto sa ho spytuje strýc z Poľskej i známy z Rabčíc, ale on len plecocom pomrví a kedy-netedy zašomre:

„Ech, čo! Ja sa im nebudem prosiť.“

„Nieže tak!“ presviedčajú ho. „Otca, matere nemáš. A sám... Ako medveď v diere. Nik ťa nerozveselí, nik ti slovka nepovie. Pomaly aj hovoriť zabudneš. A bez reči... Oj, oj! Ty sa len ožeň. My ti už dáku nájdeme.“

„Ej, chlapče, ale si len neborák! Ľutuje sám seba. Celý deň lietaš po hore, uslopčuješ sa, ukerátiš, a keď večer prídeš domov... Krava bučí, prasa grúli, kury sa tísnu do dverí, a ty súkaj rukávy. Aj čuprina sa ti zaparí, kým všetko obriadiš, a to je len začiatok. Hladný si? Hladný. A tak sa zvrťaj ďalej. Lebo ohnisko je chladné. Narúb dreva, skladaj oheň, po vodu bež, škrab zemiaky, var, a len potom, keď sa ti už ani jesť nechce, sadaj k stolu, prežiera horkosť a natahuje ruku, akoby niekoho pod krk chytil.“

„Keby taká Hanka... To už hej! Človek by s radosťou bežal domov. Ona by stála na prahu i s deckom, smiala by sa, ja práve z mládnika:

„Konečne! Už ideš, ideš?“

„Veď sa vlečiem.“

„I ako sa ti darilo?“

„Ale nuž... Trochu som sa umáchal.“

„Darmo! Už je len lepšie mať pri sebe takú holubičku, pomyslel si zrazu a nohy sa rozbehli domov ako bláznivé.“

Tam jeho očarenie pominulo. Keď zazrel neumyté okná, hluché dvere, ochabol na celom tele. Pušku nechal v pitvore, klobúk šmaril do kúta. Chcelo sa mu zúriť, ale čo – ani na to nebolo času.

„E... Daromná robota! Tu iba gazdiná pomôže.“

Kráčame stále strmo do vrchu. Pozorne sledujem cestu, aby som neprepásol pohľad na Bučinku. Zelená značka vedie popri nej, ale nesmiem prepásť hranicu poľského Babiahorského národného parku. Na nej sa podľa toho náčrtku Bučinka nachádza. Hranica parku vedie cez les, vysoké smreký zaciľňajú vo výhlade. Podľa mapy by sme mali od potoka, popri ktorom teraz chvíľu ideme, zabočiť prudko doprava a po chvíli zasa pokračovať rovno hore, prudko do kopca. Mal by tade viesť neznačený chodník. Na tom náčrte ho autor opísal ako partizánsky. Je tu nejaký chodník. Vedie po vrstevnici. Mal by kopírovať hranicu národného parku. Podľa mapy by mal byť v nadmorskej výške 1 200 metrov. Sledujem výškomer na svojich hodinách. Je to naozaj tu. Ale odtiaľto nič nevidno. Musíme ísť priamo hore. Na hľadanú Bučinku sa teda pozriem zvrchu, zhora.

Ale teraz, keď som našiel tento dôležitý orientačný bod, na chvíľu postojím a prečítam vám, ako pokračuje príbeh mocného tvrdého chlapa s mäkuším srdcom.

Jašek sa oženil.

Darmo ho odhovárali. Darmo prišla tetka s ružencom – tá z Rabčíc – darmo našula, nabobčila ako zajac v chrasti, že Hanka s mláďencami vystrájala, že to, že ono – že ona nie je taká, ako vyzerá.

„Pletky!“ povedal Jašek. „Ak si aj zavýstrájala, už nebude. Pod Bučinkou jej figle vyšumia z hlavy.“

A veru vyšumeli! Nielen figle. Aj kadečo iné. Hanke, ale i jemu. Čas bežal – prinášal veci, s ktorými sa prichodilo vyrovnávať.

Ukázalo sa, že naozaj nie je taká, ako si ju predstavoval. Mali sa spočiatku radi, o tom ani reči. Ale potom... Hanka bola čoraz planšia. Odháňala ho od seba. Často ju vídal, ako zamyslená stojí pri ohnisku.

Nechcelo sa jej nikam ísť, lenivela zo dňa na deň. Domácnosť ju nezaujímala, nestarala sa o poriadok, o čistotu, a keď to už bilo do očí, vymýšľala si nejestvujúce choroby. Jej ľahostajnosť Jaška dopaľovala. Začal sa mračiť, aj výčitky trúsil, no ona sa hneď nafúkla a za horúca odsekla. A keď pobadala, aký je Jašek ústupčivý, ako sa bojí ostrých slov, nevyberala v nich – použila, čo jej na jazyk prišlo, ba ešte i priostrila, kde sa dalo.

Bučinka už asi dávno stratila opodstatnenie pre svoj názov. V dvadsiatych rokoch ju nekontrolovateľne a potom možno už celkom legálne vytínali, až ju nahradili monokultúrou smreka. Tak sa Bučinka vytratila aj z mapy. Veď už nezodpovedala svojmu menu. Milo Urban jej meno zachoval naveky. Vďaka poviedke *Jašek Kutliak spod Bučinky*.

Keď mu prišli povedať, že má syna, rúbal drevo. Pot sa z neho lial cícerkom.

Isteže, synovi sa veľmi potešil. Už vo vankúšiku brával chlapčeka na ruky. Malé sťa omrvinka mizlo mu v náručí, a s ním mizla aj Jaškova hrdosť. Usmieval sa, kýval naň strapatou hlavou, blábotal mu, napodobňujúc dieťa. Ono rozhadzovalo rukami, ťahalo ho za uši, za vlasy, za nos, a hoci mu neraz slzy vbehli do očí, trpel, ba ešte sa veselo usmieval.

Taký bol.

Ale Hanka...

Hanka sa po pôrode očividne zmenila. Vrtkosť ju opustila. Chodila povolnejšie, budiac dojem, že jednostaj o čomsi uvažuje. Mala dosť roboty s dieťaťom. Jeho zanedbávala, lež on si už z toho veľa nerobil.

Zasa prišli časy, keď musel brať šechtáre a dojiť. Hanka bola slabá, on sám ju nechcel pustiť do maštale, aby sa náhodou nepošmykla a nespadla na dýloch – tak ju šanoval.

No keď Hanka videla, že Jašek spraví všetko, netrhala sa do roboty. Celé dni sa ihrala s deckom, a to ju tak vyčerpávalo, že bývala podráždená. Vtedy bohuchovaj ozvať sa, skočila zasa po starom – ani osa:

„Bože dobotivý! Načo som sa len vydala? Po kýho čerta som sem išla, keď mi vlastný muž vyčítuje, že nič nerobím? Ako otrok sa trápim s deckom, celé noci oka nezažmúrim, každú chvíľu k nemu vstávam, pridám, a on... Chrápe si ako medveď do bieleho rána, a potom ešte do mňa, že zaháľam, ba vylihujem...“

Taká užialená, uplakaná sa oprela o veraje, kvľivo doťahujúc posledné slová. Ako mačka, keď ju prenasledujú, škriabala nechtami dvere, pišťala a zvíjala sa.

Jašek sa stúlil do seba. Zapchal si uši – mal pocit, že mu za krk lejú zimnú vodu, že sa mu od jej plaču žily trhajú.

Sledoval som pozorne výškomer, aby som neprepásol nadmorskú výšku 1 616 metrov. Tu niekde, v tej to výške a neďaleko týchto miest stála kedysi útulňa pod Babou horou. Mladučký Milo Urban sem vodil turistov, ktorí chceli pozorovať východ slnka. Slnko tu vychádza spoza nádherne zubatého *slemena* Vysokých Tatier. Archaické a zabudnuté slovo *slemeno* znamená čosi ako čiara horizontu, ale viaže sa len k horám.

V Nížkych Tatrách je vrch Slemä. To je pozostatok prastarých názvov, ktoré ľudská pamäť neprávom zabúda. Ale genius loci, duch miesta niektorých vrchov nám naliehavo pripomína ich neopakovateľnú rázovitosť a zároveň krásu obyčajného slova. Tak ako možno surovo vyťať bučinku, možno ľahostajne zabudnúť na *slemeno*... a napokon, v mene akýchsi „vyšších“ ideálov sa dá zabudnúť aj na rodnú vlasť. Som na vrchole Babej hory. Už ani neviem po kolký raz. Už mi nie je ľúto, že tri štvrtiny jej mohutného tela nám boli odňaté, zakázané. Dnes som si čiastočne vynahrátil to, čo nám odopierali roky. Vravím „čiasťočne“ preto, lebo sa postupne chystám aj na výstup po červenej turistickej značke zo sedla Kraviarky

a časom aj z Markowych Ščavin Prťou akademikov na vrchol Diablaka. Vrchol Babej hory volajú Poliáci Diablakom. Pre mňa je to stále hora-babička. Milá ako stará mama, babča. Aj keď je zachmúrená, je naša milená, rodná, matka Hornooravcov, kráľovná Beskýd.

Ale, dosť... Musím sa vrátiť k poviedke Mila Urbana *Jašek Kutliak spod Bučinky*, aby sme nestratili nič deja.

A potom...

Potom to už išlo iba dolu kopcom.

Noc bola – hlboká, neskorá – keď sa vytackal z krčmy. Hlava ťažká, opálala sa mu na krku, nohy ako olovom naliate, utekali na všetky strany. Zostal na chvíľu, zadumal sa, stáby čosi nechápal. Zima mu vošla pod kabát – budila ochromenú pamäť.

„Opil som sa, a čo... Kto mi zakáže? Za svoje vari môžem. A keby som aj krčmu na ruby obrátil... Zaplatím, hrom sa mu do matere!“

Až tu si spomenul na Hanku. Ako hej, ako nie – ľútosť sa ho zmocnila.

„Hanulka moja, chůda moje! Ublížil som jej...“ povzdychol si a sklonil hlavu na prsia.

To už bol za Slanou vodou, hlboko v horách. Staré zasnežené smreký popri ceste s pohoršením hľadeli naňho, ba chvíľami aj čosi šuškali vo výške, no jemu sa marilo, že to ktosi na husliach hrá. Počul plačlivý hlások, ako zuní, zuní, ako objíma srdce i hlavu, a tu... Najradšej by si bol ľahol do jarku a kochal sa v ich sladkom plači. Lenže... premkol ho strach. Myslel oživala. Chcel si pripomenúť, kde je, no nemohol sa vyznať. Les bol akoby z jedného kusa.

Rezkejšie vykročil, lenže... Po chvíli zasa pocítil v nohách omamujúcu sladkosť, zasa počul plač huslí. Občas sa mu privreli oči, mal pocit, že je už v posteli, že zaspáva, a zrazu hup... Prebudil sa v snehu.

Zhrozil sa. Vedel, čo to znamená. Zasnežený, skrehnutý vstával, nasilu vystieral nohy. Zas išiel, ale po chvíli sa zas ocitol v snehu. Išiel ako vo sne, dlho, veľmi dlho, padal čoraz častejšie a napokon... Ostal ležať, mysliac si už, že nevstane. „Načo...? Keď koniec, tak koniec,“ trúsil zriekavo do seba, lež v tom...

Kdesi nablízku sa ozval ostrý psí brechot. Ten brechot ho postavil na nohy. Vykročil a pomaly capkajúc, dostal sa konečne domov. Tam... Okienkom siahol do pitvora. Nahmatal závoru, aj ju po biede odtisol.

Vošiel do kuchyne, zhodil zasnežený, stuhnutý kabát i čiapku a hneď sa pobral ďalej – do bočnej izby.

Jašek, hlavný hrdina prvej poviedky Mila Urbana, ktorá začala písať jeho literárnu slávu, zaspal. Ale nespal pokojne, nespal hlbokým spánkom milovaného, spokojného človeka. Už dlho nespal tak, ako túžil. Nič viac nechcel. Iba lásku. Iba to. Nič viac. Možno trochu pochopenia.

Jašek teda nespal...

Zakrádalo sa k ránu, keď vstal. Podišiel k posteli. Tam – opatrne bozkal na čelo ženu i syna.

„Keď nie, tak nie,“ povzdychol si vzrušený, skoro nepríčetne vyšiel von.

Na druhý deň ráno ho Hanka našla v záveji pri plote. Zalomila rukami, potom sa chytila za hlavu, ale slzy neuronila.

Iba pes, chudák...

Pobehúval okolo a žalostne skučal.

Dej poviedky Mila Urbana *Jašek Kutliak spod Bučinky* vyvrcholil na vrchole Babej hory...

Baranec

Z ústia Žiarskej doliny v nadmorskej výške 900 metrov sa vydávam na túru na západotatranský Baranec podľa poézie Ivana Laučíka, rodáka z Liptovského Mikuláša.

Z Baranca (2 184 m) potom cez Smrek zostúpim do Žiarskeho sedla, odtiaľ cez Malé Závraty, pravdepodobne so zastávkou na Žiarskej chate, zídem Žiarskou dolinou do jej ústia, kde mám zaparkované auto. Čaká ma vyše sedemnást kilometrov a 1 475 metrov prevýšenia. Čiže ide o pomerne náročnú vysokohorskú túru. Podľa sprievodcu by mala trvať sedem a štvrt hodiny čistého času. K tomu treba prirátat hodinu na oddych. Odhadujem to teda na dobrých deväť hodín. Je päť hodín. Počasie je slubné.

Baranec nie je nezanedbateľný turistický cieľ, je to tretí najvyšší vrch Západných Tatier. Pôvodne sa volal Veľký vrch. Vyššie od neho sú len Bystrá a Jakubiná. Tvorí samostatný masív vyčnievajúci z hlavného hrebeňa Západných Tatier. Pre svoju dominanciu nad Liptovskou kotlinou je tiež nazývaný Štít Liptova.

Básnik Ivan Laučík hovorieval, že „krajina, ktorá nie je ospievaná, akoby ani neexistovala“. Upozorňoval na to, že „svoju krajinu málo reflektujeme, dokonca málo o nej vieme. Sme s ňou oboznámení – a práve to akoby nám bránilo v poznaní“. Ivan Laučík bol presvedčený, „že sme si túto krajinu veľmi slabo osvojili. Osvojená je vtedy, keď je aj ospievaná aj oplakaná. Neviem, čo by bolo treba, aby sme mali pocit, že táto krajina patrí naozaj nám“. Báseň *Liptov*, ktorá ospevuje túto krajinu, podáva zreteľný dôkaz o tom, že Laučíkov rodný kraj bude existovať, podľa môjho skromného odhadu, naveky.

Ach, Liptov,
horstvá poskladané z fotografií
ľudoprázdných žľabov,
najkrajšie exempláre rastlín a zvierat
snímané s filozofickým nadhľadom!

Liptov, kde vedomie tlie
v siahodlhých zimách,
lavíny ozvučujú marec
a motorové píly ďakujú vo svojom jazyku dätľom,
krypty jazyka čakajú na zmŕvychvstanie
a Kriváň svieti ako plachta zamrznutá v severáku.

Liptov, kde sa rekreačný spôsob života snúbi
s divokou kosbou, kde k drevenici prirastá
hliníková veranda.

Kde sme zostali kvôli zelenomodrému svetu
žľabov a turní,
kvôli krehkosti svitania.
Liptov, Liptov, Liptov,
kde ťažba vzduchu pokračuje
a okrídlené mravce sa vrhajú do tmy.

Tí, čo ťa opustili,
spomínajú tvoje arktické letá
v bazénoch juhu.

Ponechali tie miesta
teplým januárovým vlnám, šarkanom,
odlietajúcim po parabole do oblohy.

Jeseň natiera hmyz na sklo,
nálet vzdušného víru zanechal zlaté body.
Živé špirály sa odvíjajú
a za Prosečným už sneží.

Liptov, kde v prvom snehu
ložiská brusníc vytiekli na obrusy
a voľným okom vidíš v dialke
mrznúce bunky
ich červených očiek.

Ivan Laučík mal veľmi blízky vzťah k prírode a k horám. Raz sa mu hory stali takmer osudné. A ony ho priviedli k poézii. Mal vtedy asi sedemnást rokov, spadol zo skaly a poranil si pritom hlavu. Stratil pamäť a všetky spomienky. Tie prázdne miesta zaplnal čítaním poézie. V tom čase vznikajú aj jeho prvé básne.

Ivan Laučík vystupuje do výšok, aby objavoval hĺbky. A to nielen v poézii, ale aj v speleológii. Spolu s jaskyniarimi objavuje mnohé tatranské jaskyne. Laučíkov vzťah k prírode je vari mocnejší ako k ľuďom. Príroda je jeho vášeň, druhá domovina.

„Blízke sú mi tiež hrebene hôr a vysokohorská turistika,“ vyznal sa raz v jednom z mála rozhovorov. „Poézia musí byť opretá o živly. Za každým básnikom musí stáť nejaký živiel. Musí vychádzať z nejakého živlu. Ja nehovorím, že ho pretavujem, ale komunikujem s ním, či je to voda, alebo vzduch či nejaký iný živiel. Mám napríklad rád, keď kvitne šalvia a keď cez jej kvety vidím ešte sneh na Baranci. To je, myslím, vec, ktorá sa nedá nijako zaplatiť.“

Už viete, prečo idem podľa Laučíkovej poézie práve na Baranec.

Zo Starej stávky som šiel kúsok ešte lesom a potom som po skalnatom hrebienku, stále strmo, vystúpil na Holý vrch (1 715 m). Dnes si svoje meno zaslúži, lebo ma doslova povyzliekal. Ale samotný Holý vrch nie je holý. Je husto porastený kosodrevinou, ktorá obmedzuje výhľady. Umožní výhľad len na juhovýchod, na Malý Baranec. A nie je to zlý pohľad. K žltej značke sa tu pripája modrá z Jakubovian. Z Holého vrchu na Baranec sľubuje ešte dve hodiny.

Vystupujem po hrebene cez hustú kosodrevinu a vrchol nie a nie sa priblížiť. Akoby sa vzdával. Asi tento dojem vyvoláva moja netrpezlivosť, nedočkavosť už konečne zastať na najvyššom bode dnešnej túry. Tu, na tomto mieste vám prečítam báseň *O tom*. Tak sa volá – *O tom* a je o tom, ako sa v Liptove brieždi.

V Liptove
sa brieždi zboku. Kriváň zostáva
temný –
patriarcha ostro vyrezaný svetlom, bez detailov,
akoby sa práve zrodil.

Aký je neznesiteľne presný!
(Kým línie ciest dopadli náhlivo a mimo,
vedú náhlivých bez pohnutia na akési miesto.)

Nezdeliteľné je témou dvoch-troch rán.
Nič pre oči, nič na overenie.

Baranec je vysunutý z hlavného hrebeňa na juh, a tak vlastne zacláňa výhľad na vrchy za ním a vytvára dojem, že je najvyšší. A tento dojem je takmer presný. V minulosti bol známy aj pod názvami Štít či Veľký vrch. Až presnejšie merania ho definitívne odsunuli na tretie miesto.

Kedysi sa tu veľmi intenzívne páslo. Valasi k nám prichádzali najmä v 15. a 16. storočí zo Sedmohradska. Uhorskí vladári ich, ako budúcich platcov daní, lákali do menej obývaných oblastí na daňové prázdny. Vtedy sa to volalo lehota. Zvyčajne dvanásť rokov nemuseli odvádzať plné dávky. Valasi šikovne využívali tieto privilégia. Klčovali a vypaľovali lesy i kosodrevinu, aby získali nové pasienky pre svoje početné stáda. Vrchnosť im dokonca zakázala nosiť sekery. Tak si vymysleli valašku. Mnohé miestne názvy svedčia o tejto činnosti – Pálenica, Spálená, Žiarce, Žiar... Stáda oviec a statku, ktoré sa pásli na týchto holiach, dali meno Barancu, neďalekému Volovcu i vzdialenému Malolúčniaku. Určite by sme našli ešte viac názvov súvisiacich s pastierskou činnosťou.

Smrek je nižší sused Baranca, oddelený od neho plytkým sedlom. Klesol som zhruba o sto výškových metrov. Smrek má 2 072 metrov. Odtiaľ mám ešte asi hodinku cesty do Žiarskeho sedla. Prezerám si hrebeň Otrhancov, z ktorého som sa pred dvomi rokmi díval na Smrek. A najmä na hlavný hrebeň Roháčov.

Básnik Ivan Laučík sa narodil pod tými horami, v Liptovskom Mikuláši. Patril k básnickej skupine Osamelí bežci. Vo svojej tvorbe vyjadroval znepokojenia nad stavom ľudskej civilizácie a hrozbou zániku základných ľudských hodnôt. Pre svoje politické postoje mal problémy so zamestnaním i publikovaním. Nanútili mu dvadsaťročnú prestávku, hoci v jeho poézii nebolo ani za mak ideológie a ani narážky na ňu.

V zbierke *Havránok* sa vracia k našim večným pradávny koreňom, k podstatám, k jadru, k dlhým cestám, ktoré nás vedú dejinami. Taká je aj jeho báseň *Limby*, o odolávaní v nečase časov, o snoch, o budúcnosti s minulosťou zaznamenanou v hustých letokruhoch, ktoré ako praveké platne prehrávajú záznam o suchých neblahých storočiach plných neúrod. Priznám sa, že táto Laučíkova báseň ma najviac oslovila.

Rýchlo
vybuchujú hasnúcou vôňou
stálic, krúžia nad nami
i v sebe
(vlny, signály do seba
nahrnuté).

Nespoliehajú sa na slová.
Prepaľujú sa k jadru. Tisíc rokov
nástožiť, naliehať,
odolávať.
A sýtiť náhlivé orešnice
v slnečnom vetre!
Presýtiť ich
tou daňou za krídla. Za pohyb.

Odpovedať na budúci list.
Dobehnúť v silných protisvetlách
na začiatok.

Áno, ležia tam (kričali ste)
vo vlhkom tieni Kriváňa.
Musíme sa ich dotknúť, nájsť v šere,
v prítmí vnútra
vrstvy ošľahnuté požiarimi, zahojené trhliny,
naše archívy, zmluvy, pergameny!
Vydali sa na výpravu s nosičmi
píl a krošní,
na chrbtoch zniesli tie obrovité trosky,
skutočné drevo,
čo prežilo naše suchá
i prívaly, mŕknotu zím, zniesli
portréty úplne neznámych kopáčov hlíny,
opatrovníkov prilieb, Proglas,
vôňu syra a trusu,
Sama Bohdana Hroboňa, divé nárečia,
mesianistické verše o Kriváni,

nedalo sa to spievať,
ale v ich intonácii
bol úžas z nekončiaceho.
Dotýkali sa dreva, ukazovali nám dlane,
plachí a preziabnutí pred tvármi,
čo zniesli na chrbtoch
v hustom dreve.

Uložte tie limby, kamaráti,
v sebe.

Žiarske sedlo. Križovatka žltej a zelenej značky. Žltá pokračuje na Plačlivô, ja však odbočím doľava po zelenej, ktorá vedie do Žiarskej doliny. Smerom doprava vedie do Jamníckej doliny a odtiaľ cez Záhradky na Hrubý vrch a Otrhance. Žiarske sedlo je skalnaté a umožňuje výhľad na skutočne mohutný záver Žiarskej i Jamníckej doliny.

Pri vnímaní Laučikovej básne *Pohľad z Poludnice* sa sústreďujem viac na pohľad ako na Poludnicu, ktorá je naproti, na druhej strane liptovskej kotliny. Rovnaké vnemy tu možno získať z nadhľadu odkiaľkoľvek. Nie je podstatné miesto pozorovateľa, ale to, čo sa deje pred jeho očami, ba neraz i jeho pričinením.

Rozpadnuté salaše so stopami sekier
medzi lopúchmi,
vonkajšie i vnútorné pohyby zabudnuté
a telo obrátené naruby, sliznicami von.

Obsah

Na úvod	3
Babia hora	5
Baranec	11
Bystrá	19
Ďumbier	27
Chabenec	33
Chleb	41
Jakubiná	49
Klenová	57
Klenovský Vepor	65
Králova hoľa	73
Kriváň	79
Malá Babia hora	87
Pachoľa	93
Poľana	103
Poludnica	111
Prašivá	121
Salatín	127
Sitno	135
Sivý vrch	143
Skalka	149
Suchý	155
Tlstá a Ostrá	163
Veľká Rača	171
Záruby	179
Zlatý vrch	185